

τρο για να ωθήσει το συγγραφέα να κάνει μια εκτεταμένη έρευνα και να καταλήξει ότι το άτομο στο οποίο αναφερόταν το άρθρο ήταν ο Αλή Ριζά, υπουργός τότε των Εσωτερικών και παλιός βεζύρης. Έγινε, λοιπόν, σαφές για άλλη μια φορά το πόσο δύσκολο είναι να προσεγγίσει κανείς τέτοιου είδους πληροφορίες, που αναφέρονται σε διορισμούς και αναλήψεις υπηρεσιών στα διάφορα αξιώματα της Αυτοκρατορίας.

Η έρευνα περιέλαβε 83 χρόνια από τον Ιούλιο του 1839, έτος ανάρρησης στο θρόνο του σουλτάνου Abdülmeccit, μέχρι την κατάρρευση της μοναρχίας, τον Νοέμβριο του 1922. Ο συγγραφέας προσπάθησε να καταρτίσει καταλόγους των κρατικών αξιωματούχων, χρησιμοποιώντας κατά κύριο λόγο την επίσημη εφημερίδα *Takvim-i Vakayi* (=Ημερολόγιο των γεγονότων), την επετηρίδα του Υπουργείου Εξωτερικών, *Hariciye Salnamesi* και από το αρχείο της Πρωθυπουργίας, *Basbakanlik Arşivi*, τα *Sicil-i Ahval* (=κατάστιχα των γεγονότων), καθώς επίσης και τοπικές ιστορίες. Οι κατηγορίες των αξιωματούχων, που καταγράφονται είναι οι εξής: Βεζύρηδες, υπουργοί (δικαιοσύνης, ναυτικών, εσωτερικών, βακουφίων, εξωτερικών, αυτοκρατορικού θησαυροφυλακίου, παιδείας, οικονομικών, δημοσίων έργων, δασών και μεταλλείων, ταχυδρομείου και τηλεγράφου, στρατιωτικών, εμπορίου και γεωργίας), σεύχουλισλάμηδες, πρόεδροι συμβουλίου επικρατείας, αρχηγοί χωροφυλακής, αρχηγοί στρατού, σύμβουλοι πρωθυπουργίας, αρχιγραμματείς της αυλής, μέλη της γερουσίας, νομάρχες, πρέσβεις.

Το βιβλίο γίνεται πολύ χρηστικό, αφού στη συνέχεια επιχειρούνται διάφορες άλλες κατηγοριοποιήσεις όπως: μέλη του ιερού κλήρου (μουλάδες), μέλη του στρατιωτικού σώματος, μη μουσουλμάνοι (Ρωμιοί, Αρμένηδες, Εβραίοι, Χριστιανοί Άραβες, Σλαύοι και ξένοι που υπηρετούσαν το Οθωμανικό κράτος). Καταγράφονται ακόμη κατηγορίες λίγο παράξενες αλλά απόλυτα χρήσιμες όσον αφορά την Οθωμανική κοινωνία, όπως πατέρες και γιοι, γαμπροί και αδελφία.

Στην κατηγορία αρχηγοί εθνοτήτων παρατίθενται τα ονόματα των ορθοδόξων πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως, Αντιοχείας, Αλεξανδρείας και Ιεροσολύμων, των πατριαρχών των Αρμενίων (Γρηγοριανών), των πατριαρχών των Αρμενοκαθολικών, των πατριαρχών των Μαρωνιτών, των πατριαρχών των Καθολικών Μελχιτών και των πατριαρχών των Συριανών καθολικών. Αν αφαιρέσουμε λοιπόν τους θρησκευτικούς αρχηγούς απομένουν 86 ονόματα μη μουσουλμάνων αξιωματούχων εκ των οποίων οι 46 ήταν Ρωμιοί.

Παραθέτω τα ονόματα όπως απαντούν στα τουρκικά στο βιβλίο: ο Κωστάκης Αδοσίδης πασάς, ο Κωστάκης Αντ[ων]όπουλος πασάς, ο Μάρκος Αποστολίδης πασάς, ο Γρηγόριος Αριστάρχης μπέης, ο Μιλτιάδης Αριστάρχης μπέης, ο Σταυράκης Αριστάρ-

χης μπέης, ο Ιωαννάκης Αριστάρχης μπέης, ο Αριστείδης Γιοργαντζιόγλου πασάς, ο Κωστάκης Φωτιάδης μπέης, ο Ιωαννάκης Φωτιάδης πασάς, ο Αλέξανδρος Γκίκας, ο Αλέξανδρος Γρηγόριος Γκίκας, ο Ιωάννης Γκίκας, ο Μισέλ Γρηγοριάδης μπέης, ο Αλέξανδρος Καλλιμάχης πασάς, ο Κωνσταντίνος Καρατζάς μπέης, ο Ιωαννάκης Καρατζάς πασάς, ο Κωστάκης Καραθεωδωρής μπέης, ο Στεφανάκης Καραθεωδωρής εφέντης, ο Αλέξανδρος Καραθεωδωρής πασάς, ο Γεώργιος Κονεμένος μπέης, ο Ανδρέας Κοπάσης εφέντης, ο Δημητράκης Μαυροκορδάτος εφέντης, ο Αλέξανδρος Μαυρογένης μπέης, ο Σπυρίδων Μαυρογένης πασάς, ο Βασίλειος Μουσουρός Γκίκας μπέης, ο Παυλάκης Μουσουρός μπέης, ο Ιωαννάκης Μουσουρός μπέης, ο Κωστάκης Μουσουρός πασάς, ο Στεφανάκης Μουσουρός πασάς, ο Ιωαννάκης Σάββας πασάς, ο Κωστάκης Βαγιάννης εφέντης, ο Γρηγοράκης Βεγλερής μπέης, ο Ιωαννάκης Βυτινός μπέης, ο Στεφανάκης Βογορίδης μπέης, ο Νικόλας Βογορίδης πασάς, ο Αλέκος Βογορίδης πασάς και ο Γιώργος Γεωργιάδης μπέης.

Από τον τρόπο με τον οποίο παρατίθενται τα ονόματα γίνεται σαφές ότι αυτή είναι η μορφή με την οποία απαντώνται μέσα στα προαναφερθέντα βοηθήματα, αναμφίβολα, όμως, καταβλήθηκε και κάποια προσπάθεια να ταυτιστούν τα πρόσωπα και να διευκρινιστούν τα αξιώματα. Στον προσωπικό κατάλογο ωστόσο, που καλύπτει 76 σελίδες, απέναντι από κάθε όνομα έχουμε πληροφορίες για το ποια αξιώματα και πότε τα κατέλαβε. Όπως π.χ. *Αριστείδης πασάς, Γιοργαντζιόγλου, 1862-1938*, υπουργός Δασών και Μεταλλείων, Μάιος-Νοέμβριος 1909· μέλος της Γερουσίας, Ιανουάριος 1911· υπουργός Εμπορίου, Ιανουάριος-Οκτώβριος 1912. *Βεγλερής μπέης, Γρηγοράκης 1861-1948*, ηγεμόνας Σάμου Μάρτιος 1912-Μάρτιος 1913· μέλος της Γερουσίας Δεκέμβριος 1918 κ.λπ.

Παλιοί αλλά και σύγχρονοι μας ιστορικοί (Α. Αλεξανδρής, Κ. Μαμώνη, Χ. Εξερτζόγλου, Μ. Κουρουπού, Σ. Ανεσιδής, Α. Μήλλας, Β. Μούτσουλου, Σ. Τσιλένης, Ι. Πετροπούλου, Σ. Αναγνωστοπούλου κ.ά.) απασχολήθηκαν με τη διερεύνηση πληροφοριών για τα εξέχοντα μέλη της Κωνσταντινουπολίτικης ελληνορθόδοξης κοινότητας και τη δράση τους, ώστε τα ονόματα που καταγράφονται μέσα σ' αυτή την εργασία να μην αποτελούν έκπληξη. Θα έλεγε μάλιστα κανείς ότι παρουσιάζονται ελλείψεις.

Πρόκειται ωστόσο για μια εργασία για την οποία απαιτήθηκαν χρόνος και προσοχή, αφού καταγράφονται υπέρ τα χίλια ονόματα αξιωματούχων με τις αλλαγές που υπέστη η υπαλληλική ή η πολιτική τους σταδιοδρομία, πάντα στη διάρκεια των συγκεκριμένων χρόνων 1839-1922. Και για τα ελληνικά πράγματα το ενδιαφέρον είναι μεγάλο μιας και φανερώνονται λεπτομερώς τα ονόματα των ομογενών που έπαιξαν κά-

ποιο ρόλο στην Οθωμανική Διοίκηση, δικαιώνοντας ίσως το εθνικό Ρωμιοί Οθωμανός που χαρακτήριζε αυτούς που συμμετείχαν ενεργά στην πολιτική της αυτοκρατορίας.

Ένα τέτοιο βιβλίο με τόσα στοιχεία είναι αδύνατο να μην έχει τα ψεγάδια του, αλλά οι ελλείψεις έχουν πάντα τη δυνατότητα της συμπλήρωσης και δεν μειώνουν την αξία του όλου εγχειρήματος. Η πολύτιμη αυτή προσφορά γνώσεων μας βάζει σε πολλές σκέψεις για το τι θα μπορούσε να γίνει και για δικές μας συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους. Ο Sinan Kunalalp έκανε αυτή την εξαιρετική δουλειά ως προς τους αξιωματούχους της τελευταίας Οθωμανικής περιόδου και αξίζει θερμούς επαίνους.

Yannis Voulgaris,

L' ITALIA DEL CENTRO-SINISTRA 1960-1968

(πρόλογος Giuseppe Vacca),

εκδ. Carocci, Ρώμη 1998,

XLII+213 σελ.

Αντόνιο Φερράρι

ΠΙΘΑΝΟΤΑΤΑ θα χρειαστεί να περιμένουμε μια γενιά για να μπορέσουμε να δούμε, στην Ιταλία, μια ολοκληρωμένη δημοκρατία της εναλλαγής, άρα και μια πραγματική πολιτική σταθερότητα. Όσοι βιάστηκαν να αναγγείλουν το θάνατο της πρώτης δημοκρατίας και να βαφτίσουν, εξίσου βιαστικά, τη γέννηση της δεύτερης, αρχίζουν τώρα να επανεξετάζουν εκείνη την ελάχιστα μελετημένη κρίση τους, κόρη μάλλον της αισιοδοξίας παρά του ρεαλισμού. Διότι η Ιταλία εξακολουθεί να τρέφεται, ακόμα και σήμερα, από τις δονήσεις ενός παρελθόντος που ακόμα δεν ξεπεράστηκε, από τις ανισοροπίες και τις πληγές που προκλήθηκαν από ένα σύστημα υπερβολικά συμπαγές και άκαμπτο, ένα σύστημα ανίκανο να διαλυθεί γρήγορα στα -συχνά ορμητικά- κύματα της ιστορίας.

Πράγματι, στη λαϊκή φαντασία, αυτή που η επιβίωσασα από εκείνο το δικαστικό κυκλώνα που ονομάστηκε «καθαρά χέρια» πολιτική τάξη δεν στάθηκε ικανή να σβήσει, επιβιώνουν τα βαριά κατάλοιπα μιας σχεδόν πενήνταχρονης παράλυσης του συστήματος: με μια κομμουνιστική αριστερά αναγκασμένη, από τους διεθνείς περιορισμούς (τις Ηνωμένες Πολιτείες, το ΝΑΤΟ, το Βατικανό, τη μη εμφανίσιμη αυτοκρατορική ΕΣΣΔ) να μένει φυλακισμένη στην αντιπολίτευση· και με μια δεξιά ανίκανη να ξεφύγει από τις δαγκάνες κάποιων ολοκληρωτικών νοσταλγιών, μια δεξιά ελάχιστα αντιπροσωπευτική για να προσφέρει μια αξιόπιστη φιλελευθερο-συντηρητική εναλλακτική λύση στην υπερεξουσία του μονα-

δικού κόμματος που σφράγισε, από το τέλος του πολέμου, τα πολιτικά πεπρωμένα της χερσονήσου: το Κόμμα της Χριστιανικής Δημοκρατίας.

Σήμερα, παρά την κονιορτοποίηση των δυνάμεων και των επιδιώξεών της, η ΧΔ επιβιώνει ως μια ιδέα που διαπερνά πλαγίως την ιταλική πολιτική ζωή: διχασμένη ανάμεσα στο Λαϊκό Κόμμα του Καστανιέτι, το γαϊδουράκο των «Δημοκρατικών» του Πρόντι (ο οποίος στο μεταξύ έγινε πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής) και του Παρίζι, το *Udeur* του Μαστέλα, την αντιπολίτευση του Καζίνι και του Μπουτιλιόνε, αλλά κυρίως το θωρηκτό του Σίλβιο Μπερλουσκόνι (Φόρτσα Ιτάλια) που, αντικειμενικά, πήρε τη μεγαλύτερη φέτα από τη λεία της ΧΔ. Κι όλα αυτά ενώ οι Δημοκράτες της Αριστεράς του Βάλτερ Βελτρόνι, εγγονοί του ΙΚΚ αλλά κυρίως η μοναδική δύναμη που βγήκε λίγο-πολύ άθικτη από τον κυκλώνα των «Καθαρών Χεριών», περνούν μια σοβαρή κρίση ταυτότητας.

Φυσικά, η τόση αβεβαιότητα έχει τις ρίζες της στο παρελθόν. Και με τις ιστορικές ρίζες αυτής της αβεβαιότητας ασχολείται ένα από τα πιο ενδιαφέροντα δοκίμια που μου έτυχε να διαβάσω γύρω από αυτό το θέμα: το «Η Ιταλία της κεντρο-αριστεράς» του Γιάννη Βούλγαρη, ερευνητή στο τμήμα πολιτικής κοινωνιολογίας του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών στην Ελλάδα. Δεν είναι καθόλου περιεργό, ούτε εκπληκτικό, το γεγονός ότι είναι ένας Έλληνας διανοούμενος αυτός που μας προσφέρει μια ρεαλιστική, προσεγμένη και χωρίς τα πάθη της άμεσης εμπλοκής εικόνα εκείνης της Ιταλίας, κόρης της μεταπολεμικής περιόδου, στην οποία αναλώθηκε το ανολοκλήρωτο όνειρο: εκείνο της συγκόλλησης των ρεφορμιστικών δυνάμεων στο εσωτερικό της ΧΔ (κόμμα πολυσυλλεκτικό, με μια αριστερά που μερικές φορές βρισκόταν πιο αριστερά από το ΙΚΚ, και μια δεξιά που ανταγωνιζόταν τους νοσταλγούς του πιο άκρατου συντηρητισμού) με ένα Σοσιαλιστικό κόμμα που ήταν υπερβολικά μικρό για να είναι αξιόπιστο και που, για χρόνια, έμενε υποταγμένο στον κομμουνιστικό γίγαντα: το πιο μεγάλο κομμουνιστικό κόμμα της δυτικής Ευρώπης.

Η θέση του Βούλγαρη, ο οποίος αναλύει την περίοδο '60-'68 με μια μοναδική μεσογειακή ευαισθησία, είναι εξαιρετικά πειστική. Πράγματι, ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η κεντροαριστερά «από μεγαλόπνοο μεταρρυθμιστικό σχέδιο που γεννήθηκε για να ικανοποιήσει τόσο τις ανάγκες του συστήματος όσο και ένα διαδεδομένο ευρύ πολιτικό αίτημα, αναδιπλώθηκε σε μινιμαλιστικές και τακτικίστικες πρακτικές, μετατρέποντας τη μεταρρυθμιστική του διάσταση σε μια δύσκολη και βαλλόμενη από παντού υπόθεση». Ουσιαστικά το πείραμα απέτυχε επειδή η πορεία προς την ολοκλήρωσή του ήταν υπερβολικά αργή, αφού η προωθητική του δύναμη είχε αναπόφευκτα εξαντληθεί.

Στο οξύ πολιτικό μυαλό του ηγέτη που

υπήρξε ο πρωτεργάτης και ερμηνευτής εκείνου του ρεφορμιστικού σχεδίου, δηλαδή του Άλντο Μόρο, υπήρχε η βούληση ενός είδους μπαϊπάτς στις διεθνείς αντιδράσεις, φέρνοντας την αριστερά –ξεκινώντας από το Σοσιαλιστικό κόμμα– όσο ήταν δυνατό πιο κοντά στον κυβερνητικό χώρο, και ευνοώντας στη συνέχεια, σε μια πιο μακρινή προοπτική, τις δυνάμεις εκείνες (τους μετριοπαθείς του ΙΚΚ) που εκείνη την περίοδο ήδη ωρίμαζαν τη ρήξη τους με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα του σοβιετικού μπλοκ.

Ο Μόρο, όπως εξηγεί ο Βούλγαρης, όχι μόνο με ικανότητα αλλά και με μεγάλη διαύγεια, είχε καταφέρει να κάνει το άνοιγμά του στους σοσιαλιστές με μια από τις γνωστές του επινοήσεις (οι «παράλληλες συγκλίσεις» έμοιαζαν περισσότερο με μια θεωρητική θέση παρά με σλόγκαν), αποδεχόμενος να διευθύνει μια κεντροδεξιά κυβέρνηση με σκοπό να ανοιχτεί προς τα αριστερά. Η δουλειά που έκαναν στο επίπεδο των ιδεών ο Μόρο και, μέχρις ενός σημείου, ο Φανφάνι, προκάλεσε την επίθεση των δυνάμεων της συντήρησης, οι οποίες καταθρυμμάτισαν το ιδεολογικό φορτίο ολόκληρου του σχεδίου. Επομένως το όλο σχέδιο γεννήθηκε κουτσό εξαιτίας στρατηγικών, πολιτικών, οικονομικών και θρησκευτικών λόγων. Η μελέτη του Βούλγαρη θυμίζει πώς οι Ηνωμένες Πολιτείες, παρά την παρέμβαση του Τζων Κέννεντι που έβλεπε την ιταλική κεντροαριστερά με κατανόηση και ίσως με συμπάθεια, μπουκοτάρησαν συστηματικά το σχέδιο. Στέκεται στις επικίνδυνες και γοητευτικές ενεργειακές στρατηγικές του προέδρου της ENI Ενρίκο Ματτέι ο οποίος, κάνοντας ένα άνοιγμα στον αραβικό κόσμο και στα πετρελαϊκά του πλούτη, προσπάθησε να βγάλει την Ιταλία από το πνιγνό μονοπώλιο των Εφτά Αδελφών, προκαλώντας όμως ασυγκράτητες πολεμικές. Τέλος, μας υπενθυμίζει τις πέτρινες αντιστάσεις της καθολικής Εκκλησίας, που είχε τρομοκρατηθεί από μια ενδεχόμενη μαρξιστική μόλυνση. Τα εξαιρετικά ανοίγματα του πάπα Τζιοβάνι XXIII, ικανά να ταρακουνήσουν μέσα σε λίγα χρόνια τα θεμέλια μιας χιλιετούς εξουσίας, είχαν συναντήσει πράγματι ακατανίκητα εμπόδια στα κολλώδη δωμάτια της εξουσίας του Βατικανού.

Τόσο ο Ματτέι όσο και ο Μόρο πλήρωσαν με τη ζωή τους το θάρρος τους. Η διορατικότητα, όμως, του Βούλγαρη πάει παραπέρα, μπήγοντας το μαχαίρι σ' εκείνη την Ιταλία που έπρεπε να συμβιώσει με την «περιορισμένη κυριαρχία» της. Σε άλλες εποχές μια τέτοια ανάλυση θα αντιμετωπιζόταν ως μια ανατρεπτική άποψη. Σήμερα, όχι μόνο οι θεσμικές παρεκκλίσεις, κατά τη διάρκεια της περιόδου των σφαγών και της τρομοκρατίας, καταγγέλλθηκαν από τον πρωθυπουργό Τζιουλιάνο Αμάτο, αλλά μια μαχαίρια ήρθε και από την πλευρά μιας από τις σημαντικότερες μορφές των ιταλικών μυστικών υπηρεσιών: τον στρατηγό Τζιαν-

ντέλιο Μαλέτι, που ζει εξόριστος στη Νότιο Αφρική. Ο στρατηγός εντόπισε ακριβώς σ' αυτή την «περιορισμένη κυριαρχία» (από την επιρροή των ΗΠΑ) τη ρίζα πολλών επεισοδίων εκείνης που ονομάστηκε «νύχτα της Ιταλικής Δημοκρατίας». Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν πολλοί λόγοι αισιοδοξίας. Όπως σημειώνει ο Βούλγαρης, ο σπόρος των χρόνων της κεντροαριστεράς δεν χάθηκε. Είναι ο συννεκτικός ιστός στον οποίο καθρεφτίζεται σήμερα η Ιταλία, μια Ιταλία που πρέπει να ευγνωμονεί το κουράγιο όσων, τότε, δεν είχαν εισακουστεί και κατανοηθεί.

Τάσος Κωστόπουλος,

Η ΑΠΑΓΟΡΕΥΜΕΝΗ ΓΛΩΣΣΑ.

ΚΡΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΣΛΑΒΙΚΩΝ

ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ,

εκδ. Μαύρη Λίστα, Αθήνα 2000, 405 σελ.

Μαριλένα Κοππά

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ του Τάσου Κωστόπουλου επιχειρεί να εξετάσει ένα θέμα ταμπού για την ελληνική κοινωνία και την ελληνική διανοήση: την πολιτική του ελληνικού Κράτους, από τις αρχές του αιώνα έως σήμερα, απέναντι στους σλαβόφωνους της ελληνικής Μακεδονίας.

Ο συγγραφέας, στηριγμένος σε μια εκτενέστατη βιβλιογραφία, παρακολουθεί τις επιλογές της ελληνικής πολιτείας απέναντι σε μια γλωσσικά διακριτή ομάδα, επιλογές που σε κάθε περίπτωση είχαν έναν κοινό παρονομαστή, την επιθυμία απόλυτης της σλαβογλωσσίας και την καταστροφή της γλωσσοπολιτισμικής ιδιαιτερότητας μιας ομάδας ελλήνων πολιτών.

Το βιβλίο καταρρίπτει το μύθο ότι η καταστολή της γλωσσικής διαφορετικότητας στις περιοχές της Βόρειας Ελλάδας αφορούσε μόνο τη μεταξική περίοδο. Η συστηματική παρακολούθηση της πολιτικής που εφάρμοσε το εθνικό κέντρο για την ενσωμάτωση της διαφορετικής περιφέρειας από την ένταξη των περιοχών αυτών στο ελληνικό κράτος, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι τις μέρες μας, έρχεται να φωτίσει σκοτεινές πτυχές της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας, που ξεπερνούν κατά πολύ το γλωσσικό ζήτημα.

Το βασικό επιχείρημα του βιβλίου, που παρουσιάζεται με αδιάφυστα στοιχεία, είναι το γεγονός της διαχρονικότητας της γλωσσικής διαφοράς στην ελληνική Μακεδονία. Απέναντι στο γεγονός αυτό, στόχος της ελληνικής Πολιτείας δεν είναι η εκμάθηση και η εκ παραλλήλου χρήση της ελληνικής γλώσσας. Στόχος είναι η απόρριψη, εκούσια ή καταναγκαστική, της μητρικής γλώσσας.

Η πολιτική αυτή δείχνει να έχει αμβλυνθεί